

সমকাল

সমকাল, ১৪-০৪-২০২৩, পৃষ্ঠা-০৫

তাঁৰ অভিধানে ‘অবসর’ শব্দ নেই

আব্দুল বায়েস

জন্মদিন

ঢক সাম্প্রতিক এবং বিরল ব্যক্তিগত আমাদের সবার অক্ষেত্রে মোহাম্মদ ফরাসউদ্দিনের আজ চতুর্থ জন্মদিন। শুভ জন্মদিনের শুভেচ্ছা রাখিল বিশিষ্ট অর্থনীতিবিদ, বাংলাদেশ ব্যাংকের সাবেক গভর্নর এবং ইষ্ট প্রয়েস্ট ইউনিভার্সিটির প্রতিষ্ঠাতা উপাচার্য মোহাম্মদ ফরাসউদ্দিনের জন্ম।

দুই,

১৯৪২ সালের ১৪ এপ্রিল হুগলিজের রত্নপুর প্রামে এক সন্তান মুসলিম পরিবারে তাঁর জন্ম এবং উচ্চশিক্ষার্থী গ্রাম থেকে শহরে আসা। এই দীর্ঘ পথ পরিভ্রমণের প্রতিটি পয়েন্টে তিনি তাঁর প্রতিভার জোরে চিতাবর্ষক ফল ঘৰে তলতে সম্পন্ন হয়েছিলেন। তিনি শুধু মেধাবীই ছিলেন না; মানবতাৰেধ এবং দেশেৰ প্রতি গভীৰ প্ৰেম সৰ্বদা বিবাজ কৰত তাঁৰ পৰামৰ্শ গতিমুখ।

ঢাকা বিশ্ববিদ্যালয়ে অখণ্ডিত বিভাগে শিক্ষকতা দিয়ে কৰ্মজীৱন শুরু হলেও তৎকালীন পাকিস্তান সেক্ট্রাল সুপারিয়ার সার্ভিস পৰীক্ষায় উজ্জ্বল ফল দিয়ে সৱৰকাৰি ঢাকৰিতে প্ৰৱেশ কৰেন একজন আমলা হিসেবে। দেশ-বিদেশে বিভিন্ন সংস্থায় দক্ষতাৰ সঙ্গে কাজ কৰে বাংলাদেশ বাকেৰে গভৰ্নৰ— সততা ও নিষ্ঠার অন্তৰ্মত উদাহৰণ তিনি। ভাগ্য ভালো; কৰ্মজীৱনেৰ প্ৰায় শুরুতেই তিনি এক স্বপ্নদ্বন্দ্বীৰ সামৰণ্য পেয়েছিলেন।

সমুদ্রেৰ বিশালতা বুৰাতে গেলে যেমন সমুদ্রেৰ কাছাকাছি যেতে হয়; তেমনি জাতিৰ পিতা বঙ্গবন্ধু শেখ মুজিবুৰ রহমানেৰ খুব কাছে থেকে তিনি বুৰোছেন মহান ওই মানুষটিৰ মনেৰ বিশালতা। জনতে পোৱেছেন জাতিৰ পিতাৰ স্বপ্নেৰ কথা। সন্তুত বঙ্গবন্ধুৰ ব্যক্তিগত সচিব হিসেবে কাজ কৰা ছিল ত. মোহাম্মদ

ফরাসউদ্দিনেৰ জীৱনেৰ এক শৃণ্গীভাগ; জীৱনপঞ্জিকাৰ এক সেনালি অধ্যায়। ধানিষ্ঠভাৱে কাজ কৰেছেন আৰ তাৰে দেবোছেন বলেই তিনি জাতিৰ পিতাৰ চিতাৰ চিতা ও চেতনাৰ প্রতি অতোঁ নৈষিক নিবেদিত বলে আমাদেৰ ধাৰণা।

তিনি,

এ দেশেৰ উচ্চশিক্ষার সীমিত সুযোগ ও নিময়ুৰী মান নিয়ে তিনি সব সময় চিতাৰাবনা কৰতেন। নগৰীৰ আফতাবনগৰে মাথা উচু কৰে দাঁড়িয়ে আছে সিৱামিৰ ইটেৰ যে বিশাল বিলিং থকা ইষ্ট প্রয়েস্ট ইউনিভার্সিটিৰ স্থায়ী কাম্পাস, সেটা বুধি সেই চিতাৰেষ্ট প্রতিফলন। দেশ-বিদেশে প্ৰশংসিত এ বিশ্ববিদ্যালয়েৰ প্রতিষ্ঠাতা উপাচার্য আমাদেৰ মনেৰ মানুষ মোহাম্মদ ফরাসউদ্দিন। এমনকি তাৰ সমালোচকৰা ও বলৱেন, বাংলাদেশেৰ সৱৰকাৰি বিশ্ববিদ্যালয়গুলোৰ মাঝে ইষ্ট প্রয়েস্ট ইউনিভার্সিটিৰ শীৰ্ষ অবস্থানে চৌকি আসাৰ পেছনে তাৰ দুৰদৰ্শিতা, বিচ্ছিন্নতা ও মেত্ৰুৎপুণ কাজ কৰিয়ে। মাত্ৰ ছয়জন শিক্ষক ও ২০ জন ছাত্র নিয়ে ১৯৯৬ সালে যাব যাত্রা। ২০২০ সালে তাৰ ছাত্রসংখ্যা ১০ হাজাৰেৰ অধিক; শিক্ষকসংখ্যা থায় ৫০০। তিনি বৰ্তমানে বিশ্ববিদ্যালয়েৰ প্ৰধান উপদেষ্টা এবং নিজেকে ভড়িয়ে রেখেছেন ইষ্ট প্রয়েস্টেৰ সঙ্গে; যেনন কৰে পিতা-মাতা জড়িয়ে থাকেন সন্তানেৰ জীৱনেৰ সঙ্গে।

চার,

এই বিশ্ববিদ্যালয়েৰ বড় একটা গুণ এই যে, প্রতিষ্ঠানটি মুক্তিযুদ্ধেৰ পক্ষে চেতনা থাকায়

লালন কৰে; সাম্প্রদায়িকতা ও বৈমোয়েৰ বিৰক্তে লড়তে প্রতিষ্ঠানটি প্ৰতিশ্ৰুতিবদ্ধ। এক কথায়, প্রতিক্ৰিয়াশীলতাৰ প্ৰশ়ায় এখানে নেই। এই তো কদিন আগে তাৰেষ্ট সভাপতিতে অনুষ্ঠিত হলো দুটা শুভত্বপূৰ্ণ সেমিনাৰ— একটি বাংলাদেশে সংঘটিত জোনেৰ সাইডেৰ আন্তৰ্জাতিক দীকৃতিবিবৰণক; অন্যটি আন্তৰ্জাতিক নাৰী দিবসে নাৰী উন্নয়ন নিয়ে। স্বৰ্ত্বে, এই বিশ্ববিদ্যালয়ে নাৰীদেৱেৰ মেধিকাভিক্ষিক অবস্থান চোখে পড়াৰ মতো। দৰিদ্ৰ পৰিবাৰৰ থেকে কিংবা মুক্তিযোৰ্ধ্ব পৰিবাৰৰেৰ সন্তানদেৱেৰ শিক্ষার জন্য বিভিন্ন উপায়ে সাহায্য কৰে প্ৰতিষ্ঠানটি।

মোহাম্মদ ফরাসউদ্দিনেৰ এই পৰিশ্ৰমেৰ বিনিময়ে যে বেনানো প্ৰাণি নেই— সে কথাটা ও জানান দেওয়া দৰকাৰ। ইষ্ট প্রয়েস্ট ইউনিভার্সিটিৰ প্রতিষ্ঠাতাৰে নিষ্ঠবৰ্ধৰ্ষ সমাজসেৱা ও নিৰ্লোভ আচাৰণ লক্ষ্য কৰাৰ মতো। তাৰা কোনো ব্যাক ঝণ ও ছাত্রদেৱেৰ ওপৰ অতিৰিক্ত সাৰাচাৰ্জ ব্যাকেৰেকে ২০০ কোটি ঢাকাৰ বিনিয়োগে গাড়ে তুলেছেন নিজস্ব সুপৰিসৱ ও

ফৰাসউদ্দিনেৰ এতে কিছু যায় আসে বলে মনে হয় না।

ছয়,

আগেও বলেছি বঙ্গবন্ধুৰ প্ৰতি তাৰ অগাধ আনুগত্য ছিল অতুলনীয়। ১৯৭৫ সালেৰ ১৫ আগস্ট নিৰ্মল হত্যাকাণ্ডেৰ পৰ অনেক সমৰ্থক যখন পালিয়ে ঘৰে চুকে যেতে বাস্ত, তিনি তখন ঘৰ থেকে বোৱায়ে অকুতোভয়ে ৩২ নম্বৰ অভিমুখী হয়েছিলেন। এৰ প্ৰাণ একজন একজন ব্যক্তিৰ চান্দূৰ পৰ্যবেক্ষণ: “ফৰাসউদ্দিন সে সময় বঙ্গবন্ধুৰ প্ৰাইভেট সেক্ৰেটাৰি-২ ছিল। ওকে ফোন কৰলাম। ফৰাস প্ৰথম উৎসাহেৰ সঙ্গে জানাল, ‘এক দল লোক অভুত্তান কৰাৰ চেষ্টা কৰেছিল। জামিল ভাই (কলেজ জামিল) ওদিকে চলে গোছেন। ৩২ নম্বৰৰ দিকে। আমিও ওখানে যাচ্ছি।’ আমিও উৎসাহিত হলাম। ভাবলাম, অভুত্তানেৰ চেষ্টা ব্যৰ্থ হচ্ছে। কিন্তু পৱে তো জানালাম, জামিল সাহেবকে ওখানেই সোবহানবাগ মসজিদেৰ কাছে মোৰে ফেলেছে।

মোহাম্মদ ফরাসউদ্দিন : জন্ম ১৪ এপ্রিল ১৯৪২

শিক্ষাবান্ধব ক্যাম্পাস। এৰ ভেতত বিৱাট এক উঠোনে দাঁড়িয়ে উন্মুক্ত আকাশেৰ নিচে ছেলেমেয়েৰ বৃষ্টিতে ভিজে কিংবা চাঁদেৰ দিন্দি আলোয় শান ধৰে— ‘আজ জ্যোতিৰাতে সৰাই গোছে বানে/ বসন্তেৰ এই মাতাল সমীৰণে ...।’

পঁচ,

‘অবসৰ’ বলে কোনো শব্দ বোধ হয় তাৰ অভিধানে নেই। তাই চতুৰ্থে পা ফেলাৰ পৰও ফৰাসউদ্দিন অবিৱারাৰ কাজে নিয়োজিত— বখনও অখণ্ডিতৰ ফ্লাই, সৱৰকাৰি তদন্ত কমিটিতে, সেমিনাৰ-সিস্কোভিয়াম কিংবা বিশ্ববিদ্যালয়কে সেৱা প্ৰদানেৰ নিমিত্তে। বিদেশে গেলে তো কথা নেই; দেশে থাকলে প্ৰায় প্ৰতিদিন বিশ্ববিদ্যালয়ে আসেন, দিবসেৰ একটা উক্সেলায়োগ্য অৰ্থ বায় কৰাবেন নিৰবিষ্ট মানেৰ বিশ্ববিদ্যালয়েৰ জন্য উয়াতিৰি সিডি বোঝাৰ মানসে। এই নিৰত্ব সেৱা প্ৰদানেৰ জন্য তিনি যে কোনো পারিশ্ৰমিক নেন না; শুধু প্ৰতীকী হিসেবেৰে ১ টাকা নেন, সে গঢ়াটি অনেকটা অধৰণ থাকেৰ যায়। অবশ্য প্ৰচাৰবিশ্বু, নিৰ্লোভ ও নিৰহস্তাৰ মানুষ

শিক্ষাকে পিটিয়োছে, তাৰপৰ বেৰ কৰে দিয়েছে। আমি যখন ফৰাসেৰ কাছে পৱে গোলাম, বুৰালাম, দুৰ বুকিপুৰ্ভাবেই সে বঙ্গবন্ধুৰ বাড়িতে গিয়েছিল। একজন বুৰোক্ৰাটাৰ বা আমলা হিসেবে সে এতটা সাহসেৰ পৰিচয় দেৰে, সেটা ভাৰিনিম।” (তোয়াৰ বান, আজকেৰ পত্ৰিকা ডটকম, ১৯ আগস্ট ২০২১)।

আৰ তাই সাদা মন, সাদা যাতা জীৱন, সদা হাসিমুখ— এই প্ৰত্যয়ে প্ৰদীপ শিক্ষাৰ ভগতে ‘বাতিলৰ’ বলে বিবেচিত এবং আমাদেৱ সবাৰ মনেৰ মানুষ মোহাম্মদ ফরাসউদ্দিনেৰ মেহেৰে পৱৰণে সিঙ্গু আমি তাৰ দীৰ্ঘ উৎপাদনশীল জীৱন কৰাব। এ দেশ, বিশ্বেত আমাদেৱ শিক্ষাৰ জগৎ, আপনাৰ অফুৰণ ধাৰাবাবণী থী। শক্তি থেকে, আপনাৰ মূল চিতাৰ-চেতনাৰ স্পৰ্শ বলীয়ান হয়ে উঠুক— এই প্ৰাৰ্থনা বলিল বিধাতাৰ কাছে। ‘আলোকেৰ এই বাণীধাৰায় ধুইয়ে দাও/ আপনাকে এই লুকিয়ে-ৰাখা ধুলাৰ ঢাকা ধুইয়ে দাও ...।’

■ **আব্দুল বায়েস:** অখণ্ডিতৰ প্ৰাতৰ্ম অধ্যাপক
ও উপাচার্য, জাহাঙ্গীৰনগৰ বিশ্ববিদ্যালয়